

# Norges Indskrifter med de ældre Runer.

Udgivne

for

Det Norske Historiske Kildeskriftfond

ved

**Sophus Bugge.**

4de Hefte.

Christiania.

A. W. Brøggers Bogtrykkeri.

1898.

## Søndre Bergenhus Amt.

### 20. Tørviken A.

*Literatur.* Utrykt. Tegning af Indskriften med Bemærkninger af I. Undset, dateret Bergen October 1887. — Tegning af Indskriften med Bemærkninger af S. Bugge, Bergen Juni 1895. — Bemærkninger om Indskriften af O. Rygh, daterede 6/8 95. Alt i Runearkivet i Christiania.

Trykt. Søndre Bergenhus Folketidende 15de Juli 1880; deri Brev fra Tørvikebygden af 9de Juli, undertegnet S. T. (optaget i Bergensposten 18de Juli 1880). — Bendixen i „Aarsberetning“ for 1880 S. 66 f. med Tegning af Indskriften. — Lorange i „Aarsberetning“ for 1880 S. 253 f. med Tegning af Indskriften. — Stephens Runic Monuments III (1884) S. 405—407 efter Meddelelser fra Lorange, Bendixen og O. Rygh med Tegning af Stenen og Indskriften. — Burg Runeninschriften (1885) S. 134 med Bemærkninger af Wimmer. — Heinzel i Anzeiger f. d. K. d. deutsch. Alt. 12 (1886) S. 46. — Wimmer, Die Runenschrift (1887), S. 149, 160, 166 f. (med Tegning af Indskriften), 224, 303. — Bendixen i „Aarsberetning“ for 1888 S. 20 f. — R. C. Rasmussen „De ældste nordiske Runealfabeter og om Indskrifterne deri“ (Kjøb. 1892), S. 7 Anm., S. 8<sup>1</sup>). — Löffler, Uppsalastudier (1892), S. 1. — Noreen *Altisl. u. altnorw. Gramm.* 2 (1894), S. 259 Nr. 17. — Stephens, *The Runes* (1894), S. 38 Nr. 41. — Th. v. Grienberg i *Arkiv f. n. Filol.* XIV (1897) S. 116. — Noreen i *Pauls Grundriss* 2 I (1897), S. 520.

*Grundlag for Behandlingen.* De under „utrykt Literatur“ nævnte Tegninger og Bemærkninger samt Aftryk og Photographier.

*Tegning.* Autotypi af Photographier efter Originalen.

Paa Gaarden Tørviken<sup>2</sup>) i Jondals Sogn i Hardanger, paa Fjordens nordre Bred, blev denne Runesten funden i Slutningen af Juni 1880. I det følgende giver jeg et Uddrag af de Meddelelser om Fundet, som findes i de foran under „trykt Literatur“ anførte Skrifter.

Ved Arbejde, som foretoges i en Have for at bryde denne op og lægge den ud til Agerland, opdagede man midt i Haven en stor Stenrøs, som laa paa

<sup>1</sup>) Dette Skrift er et tragi-komisk Curiosum. Jeg anfører ikke oftere denne Forfatter.

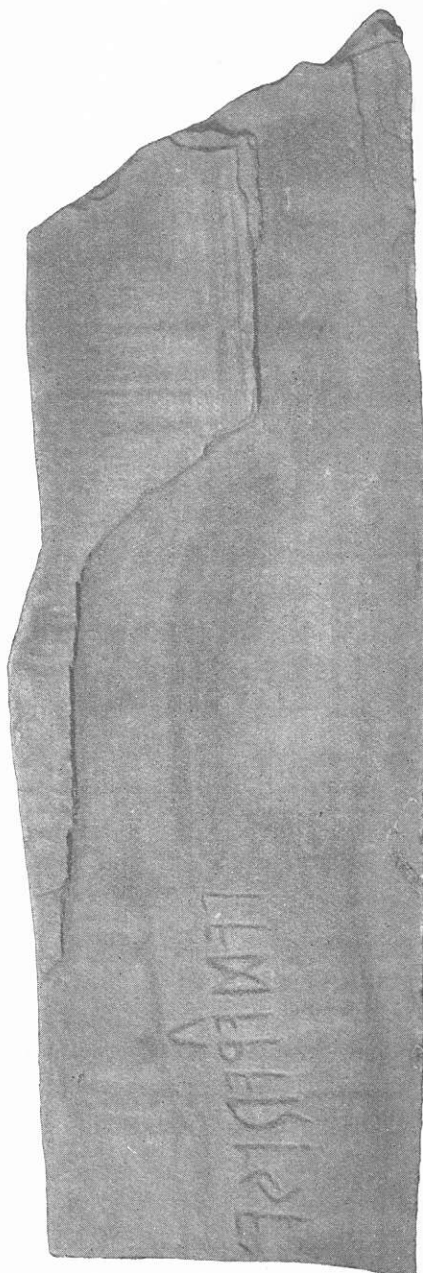
<sup>2</sup>) Matr., Gaards-Nr. 45. Navnet udtales *Tørrviko*. Det har ogsaa været skrevet Torvik.

Toppen af en Bakke, hvor der fra umindelige Tider havde staaet Kirsebærtræer. Røsen, som blev ryddet og nærmere undersøgt, havde en Fodring af meget svære Stene. Indenfor disse strakte sig et Lag af Kul og Aske, og paa flere Steder fandtes Samlinger af brændte Ben. Henimod vestre Side fandtes et 5—6 Alen langt og omtrent 1 Alen bredt Gravkammer, som var uden Tagheller og fuldt af Muld, Stene og endel Kul og Aske paa Bunden. Det var sandsynlig udplyndret tidligere, da der ellers intetsomhelst fandtes i det. Derimod fandtes ved en senere Undersøgelse af Skolebestyrer Bendixen liggende udenfor Kammeret et noget brændt Stykke af en urtepotformet Lerurne (af Form som hos Rygh Norske Oldsager Nr. 370—377), Hestetænder, brændte Ben, et spigerformet Jærnstykke og et andet Jærnstykke, maaske Rest af en Kniv. Kammerets Sider var dannede af reiste Stene. Dets ene Gavt var dannet af én Helle, den anden af to; hver af Bredsiderne af to Heller, en større og tykkere og en tyndere og mindre. Alle disse Stene bestod af løs blaalig Skifer, undtagen en, og paa denne var i den ene Ende indhugget en Runeskrift med den længere Rækkes Runer.

Denne Helle, som nu bevares i Bergens Museum, er efter Overlærer Thomassen af Kvartsskifer. Den er nok saa regelmæssig; 2,34 M. lang, 0,70 M. bred, 0,08 Cm. tyk. Indskriften staar paa en naturlig Brudflade. Tegningen viser oppe til venstre en mindre, noget høiere liggende Flade, som er adskilt fra Indskriftsidens øvrige Flade ved en brat Kant. Den Del af Stenen, som paa Tegningen er ovenfor Indskriften, synes aldrig at have været stukket ned i Jorden.

Prof. Rygh meddeler mig følgende:

„Jeg har ingen Tvivl om, at Runestensfragmentet fra Tørvik er stillet rigtigt, som det er afbildet her. Baade den her opadvendte Endes Form og Stenens aftagende Brede imod denne Ende tale bestemt for, at den har været Stenens Topende, ikke dens Rodende<sup>1)</sup>.“



<sup>1)</sup> Wimmer Runenschrift S. 160 siger, at Indskriften gaar nedefra opad.

Runernes Høide er 11—15 Cm. De gaa fra høire mod venstre. Runerne, som ikke er omgivne af Rammestregere, er særdeles smukt og tydelig indhugne. Stenen er brudt eller hugget af midt i Runen længst til venstre. Bruddet er ret og lige, efter Runens lodrette Stav. Om dette Brud er ældre end Stenens Anbringelse som Sidehelle i Gravkammeret, kan ikke bestemmes.

Bendixen formoder, at Stenen først har været anvendt som Mindesten [i fri Luft] og at den siden er bleven anvendt til Sidehelle i Gravkammeret, idet den blev overhugget for at passe ind i dette. Denne Formodning er siden bleven bestyrket derved, at der er fundet en anden Runesten, Tørvik-Stenen B, i samme Gravkammer, thi denne synes at være meget yngre end Tørvik-Stenen A.

Der er paa den sidstnævnte skrevet 11 Runer i Række fra høire mod venstre og desuden et Tegn over denne Række.

Runerne er, naar de vendes om mod høire:

ᚠᚠᚠᚠᚠᚠᚠᚠᚠᚠᚠᚠ  
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11

ᚠ har overalt øverste Kvist udgaaende fra den rette Stavs Top; denne Runes Kviste skraane svagt nedad. Paa Rune 2 er nederste Kvist ubetydelig længere end øverste; paa Rune 10 er Forholdet omvendt. Rune 5 har afrundet Sidestav. Indskriften skraaner nedad ved Rune 6—8.

Rune 9 gaar ikke saa langt ned som de andre Runer, men næsten lige saa høit op. Dens to vinkelformede Dele berøre ikke hinanden.

Rune 3 kan kun læses som d, ikke som m.

Om Betydningen af Rune 9 er der Uenighed. De fleste har opfattet den som ᚠ (d. e. *ng*). Men efterat jeg i Norg. Indskr. I 31 f. og 37 overensstemmende med Vigfussons Forslag har foreslaaet at opfatte et lignende Tegn paa Tune-Stenen som j, har Th. v. Grienberger i Arkiv XIV 114—118 læst Rune 9 paa Tørvik-Stenen A og samme eller et lignende Tegn i mange andre Indskrifter (Müncheberg, Skåäng, Viemose-Kam, Stenstad, Beslag fra Torsbjærg) som j. Jeg indrømmer, at dette synes consequent, og jeg havde naturligvis allerede under Tune-Indskriftens Behandling overveiet, om denne Slutning turde eller burde drages; jfr. Norges Indskr. I 179. Men jeg vover ikke at drage den. Et \**harija* Skåäng er betænkeligt, fordi \* i denne Indskrift synes at betegne *ā* og at være oprindelig j-Runen. Et \**niwajemaria* Torsbjærg vilde ikke være let at forstaa. Og heller ikke ved v. Grienbergers Forslag vinder man tydelig Forskjel mellem ᚠ-Runen og j-Runen.

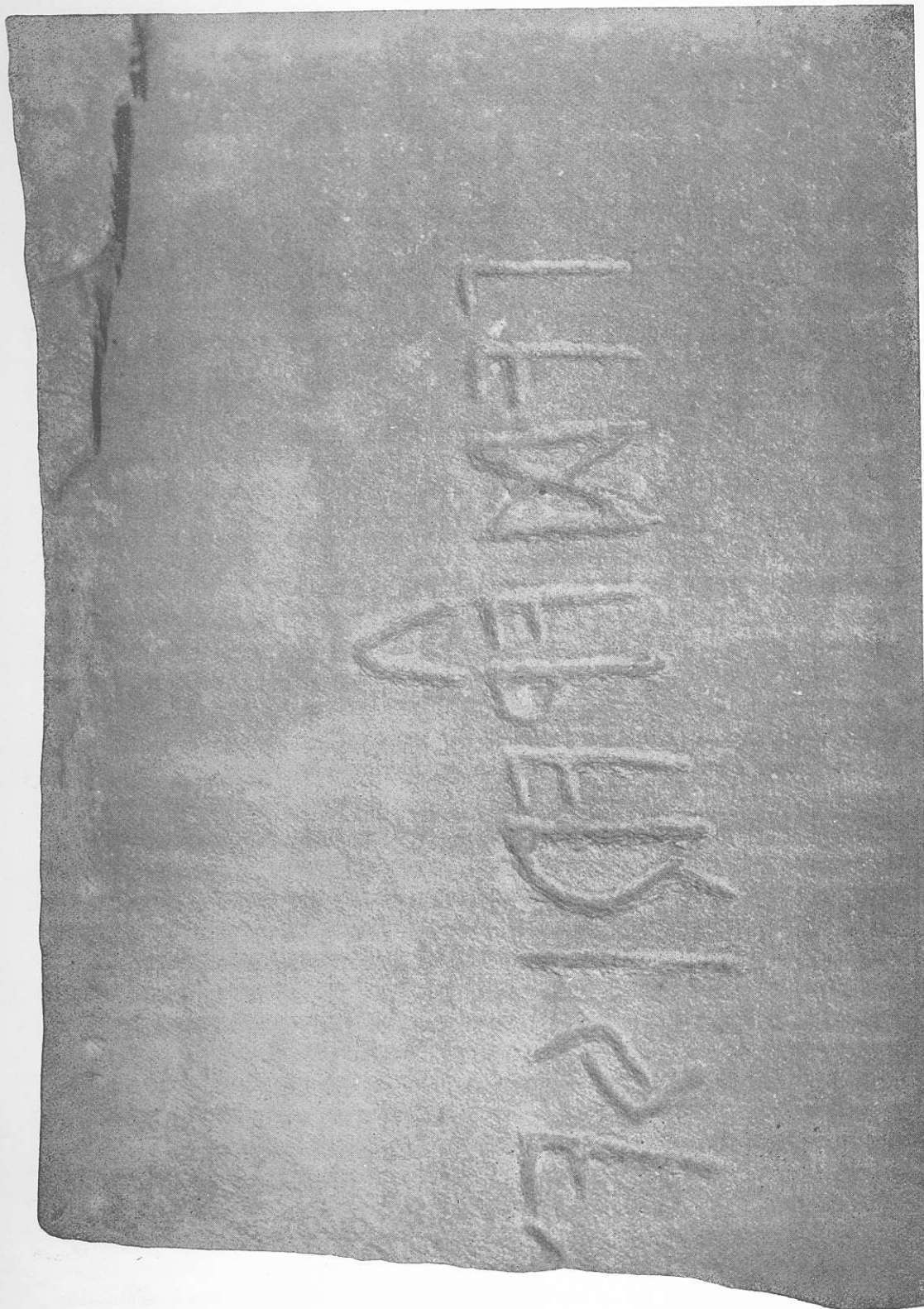
Jeg forstaaer derfor som hidtil Runen i Tørvik-Indskriften A og i alle de andre her nævnte Indskrifter (undtagen paa Tune-Stenen) som ᚠ.

Runerne i Rækken paa Tørvik-Stenen A læser jeg altsaa:

l a d a w a r i ᚠ a r  
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11

Stenen har, da den var fuldstændig, vistnok ikke havt flere Runer. Ialfald afslutter Rune 11 ᚠ R et fuldstændigt Ord.

Indskriften indeholder alene den Dødes Navn i Nominativ. Ogsaa flere andre Sten-Indskrifter i den længere Rækkes Runer indeholde alene den Dødes Navn i Nominativ. Se Norg. Indskr. I 223 og 277.



Norges Indskrifter med de ældre Runer.

Det er vanskeligt at afgjøre, om Indskriften skal læses som to Ord:

**lada wariṅar**

af hvilke det andet staar i Apposition til det første, eller om man skal læse som ét sammensat Navn: **ladawariṅar**.

For den første Opfatning taler den Omstændighed, at alle de Navne paa *-ingar*, *-inga*, *-ingu*, *-ingō*, som hidtil er fundne i de med den længere Rækkes Runer skrevne nordiske Indskrifter, er usammensatte (*Holtingar*, *Iupingar*, *Haringa*, *Prawingan*, *Birgingu*, *Igingōn*, *Talingō* og fl.).

I **lada** finder jeg med Wimmer (Runenschr. S. 167) et Mandsnavn, som skal udtales *landa* og som i historisk norsk Form vilde hede *Landi*. Et tilsvarende Mandsnavn *Lando*, *Lanto* forekommer i Tyskland i 8de og 9de Aarhundred. I Norg. Indskr. I 58 og I 185 har jeg givet Exempler paa, at *n* ikke er skrevet foran *d*. Til dem kan nu føies **raginakudo** Fyrunga<sup>1</sup>). Ordet „Land“ danner Forledet i enkelte nordiske og flere vestgermanske sammensatte Personnavne. Om Nominativer paa *-a* af Stammer paa *-an* se bl. a. **onla elwa** Norg. Indskr. I 170 f., **uha** I 247, **tuuṅa** I 253. Jfr. **niuwila** og **frohila** paa danske Bracteater, o. s. v.

Wimmer (Runenschr. S. 167) siger: „**wariṅar** scheint sicher = altnord. *væringr* zu sein.“ Dette forekommer mig usandsynligt. For det første er det sandsynligt, at Ordet paa **-iṅar**, der følger efter det egentlige Navn, her skal opfattes ligesom i **hlewagastir holtiṅar** paa Guldhornet, *hurnbura* . . . *suiṅks* paa Kallerup-Stenen, altsaa sandsynlig som Patronymicum. For det andet er det ikke sandsynligt, at *Væringr* havde Formen *\*waringar* dengang, da Tørvik-Indskriften A blev indhugget. Jeg har nemlig fremsat den Formodning at oldn. *væringi* er = ags. *værgenga* „Fremmed“, af *\*wāragangja* (Arkiv II 225), og denne Formodning er tiltraadt af Noreen Altisl. u. altnorw. gr. <sup>2</sup> S. 131 § 233. For det tredje kan **wariṅar** paa Tørvik-Stenen af historiske Grunde ikke have samme Betydning som *væringr* i historisk Tid.

Jeg opfatter derfor **wariṅar** som et Patronymicum, der formelt kan svare til Navnet *Warinc*, som Förstemann anfører fra cod. Lauresham. 8de Aarh., jfr. Kvindenavnet *Weringa* Hontheim hist. Trevir. 9de Aarh. Hvis saa er Tilfældet, har Stammenavnet haft kort *a* og kan høre til *\*warar* oldn. *varr* „opmærksom, agtsom“ eller til *\*warjan* „at værge“, oht. *wari* „Værn“.

Tæt over 4de og 5te Rune er indhugget et Tegn, som ganske ligner Runen **ᱠ** u, der vender mod høire. Dog krummer venstre Stav sig oventil lidt mod høire. Tegnets ene Ben er over den rette Stav af Rune 4 (**a**) og dets andet Ben over den rette Stav af Rune 5 (**w**). Tegnet er rent og smukt hugget, saa der efter mit Skjøn er al Grund til at holde det for indhugget af samme Runerister som den øvrige Indskrift og ingen Grund til at holde det for betydningsløst senere Rabbel.

Men hvilken Mening dette Tegn eller denne Rune har, det véd jeg ikke. Det forekommer mig meget usandsynligt, at det sammen med de øvrige Runer

<sup>1</sup>) Vistnok er det formelt muligt, at **lada** kan være dannet af oldn. *lād*. Men at saa skulde være Tilfældet, holder jeg for usandsynligt, da *lād* ikke er paavist i Personnavne.

skulde læses som **u**, saa at man enten skulde læse **ladauwarinān** eller **laduawarinān**. Herimod taler, foruden Stillingen over Linjen, det at Tegnet er vendt mod høire, og at ialfald den sidstnævnte Sprogform er lidet rimelig. Heller ikke finder jeg det med Löffler Uppsalastudier S. 1 sandsynligt, at **lada** paa denne Maade skulde være blevet rettet til **ladu**. Wimmer (Runenschr. S. 167) tvivler ikke om, at det er et Slags Skilletegn; men man skulde vente, at det da stod nede i Linjen. Burg S. 135 formoder, at det er et Bindetegn, som forbinder to Sætningsled.

Snarest skulde jeg tro, at Tegnet virkelig er ment som Runen **u** og at dette **u** er Begyndelsesrunen af et paa Mindestene oftere brugt, men paa de bevarede Runestene ikke paaviseligt, formelmæssigt Udtryk. Da vi ikke har et saadant Udtryk andensteds skrevet fuldt ud, lader **u** sig ikke med Sikkerhed udfylde eller tolke<sup>1)</sup>.

Efter Runernes Former synes Tørvik-Indskriften A at være en af de ældre norske Indskrifter med den længere Rækkes Runer. Den er neppe yngre end 6te Aarhundred.

---